

УКРАЇНЦІ В ПАРТИЗАНСЬКОМУ РУСІ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (1944–1945 рр.)

В статті ідеться про діяльність партизанських угруповань, надісланих Українським штабом партизанського руху на території країн Центрально-Східної Європи. Акцентовано увагу на чисельності та національному складі партизанських формувань.

Ключові слова: Центрально-Східна Європа, партизанський рух, Український штаб партизанського руху, чисельність, національність.

На завершальному етапі Другої світової війни радянське керівництво прагнуло поширити свій вплив на сусідні європейські країни. Саме з цієї метою Український штаб партизанського руху (далі – УШПР) отримав завдання надіслати оперативні групи для створення і розгортання комуністичного руху опору в Польщі, Чехословаччині, Угорщині та Румунії.

В сучасній історіографії ця проблема залишається малодослідженою. Найповніше вона відображена в книзі «Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.)»¹. В ній констатується, що радянські партизани активно діяли не лише на території СРСР, а й на територіях країн Центрально-Східної Європи. Найбільшу увагу дослідниками приділено висвітленню партизанського руху в Польщі. Про його результативність свідчать численні документи. Так, у березні – липні 1944 р. діяло 15 партизанських формувань чисельністю 4,4 тис. осіб. Очолювали загони та з'єднання Г. В. Ковальов, М. Я. Наделін, С. О. Санкова, В. П. Чепіга, В. А. Яремчук та ін.². В березні – травні 1944 р. ці партизани пустили під укіс 53 залізничних ешелони, 4 бронепотяги, підірвали 12 залізниць і 14 шосейних мостів, 20 різних складів, 149 автомашин, підбили та підпалили 38 танків і бронемашин³. Саме за наказом ЦК КП(б)У було сформовано 1-у Польську партизанську бригаду імені Костюшка. Вона складалася із загонів і груп, які входили в з'єднання Сабурова, Бегми та Шитова⁴. 15 березня 1944 р. ЦК КП(б)У сформував 2-у польську партизанську бригаду «Грюнвальд», яка складалася з польських добровольців чисельністю 500 осіб. УШПР зобов'язувався видати бригаді 200 автоматів, 400 гвинтівок, 30 ручних кулеметів та іншу зброю⁵. 8 квітня 1944 р. новоствореному Польському штабу партизанського руху (далі – ПШПР) було передано польські партизанські загони, які були сформовані або діяли в Україні, а саме: бригаду імені Костюшка під командуванням Сатановського (690 осіб), бригаду «Грювальд» під командуванням Собесяка (500 осіб), бригаду імені Ванди Василевської під командуванням Шелеста (320 осіб), загін під командуванням Лукашевича (500 осіб)⁶.

Крім цього, разом з особовим складом було передано ПШПР 11 ліній зв'язку, 58 одиниць автотранспорту, 100 тонн вибухівки⁷. Ще одним напрямком діяльності УШПР стала допомога у вихованні партизанських кадрів Польщі. Наприклад, у школі УШПР надавалося 50 місць для підготовки радистів і 50 для підготовки інструкторів-мінерів⁸. ЦК КП(б)У направило до польських загонів своїх спеціалістів. Так, для допомоги в підготовці польських партизан-диверсантів була відряджена група інструкторів з чотирьох осіб зі Школи особливого призначення УШПР⁹. Улітку 1944 р. на територію Польщі були відправлені з'єднання спеціального призначення під командуванням Карасєва і Прокопюка, а також партизанські загони А. П. Святоторова, В. А. Хондошка і В. П. Яромова. Статистичні дані свідчать, що в 1944 р. на території Польщі діяло близько 12 тис. радянських партизанів¹⁰.

За подібним сценарієм здійснювалося закидання радянських партизанських груп і на територію Чехословаччини (особливо у Словаччину – О. М.). Так, у звіті Оперативного відділу УШПР вказано, що штабом на територію Чехословаччини було відправлено 18 загонів

чисельністю 308 осіб, а представниками 1-го, 2-го та 3-го Українських фронтів – 12 загонів чисельністю 192 особи¹¹. УШПР підготував також 50 осіб мінно-підривної справи¹². Ці партизанські загони тісно взаємодіяли зі словацькими військовими частинами. Під час початку окупації Словаччини німецькими військами в серпні 1944 р. 20 українських і словацьких партизанських загонів чисельністю близько 3 тис. осіб допомагали словакам боротися проти нацистів. Партизани надали населенню 85 кулеметів та 1120 гвинтівок¹³. Станом на 1 вересня 1944 р. в Словаччині діяло 42 партизанських загони чисельністю 4600 осіб, з них: в районі Ружоберок, Попрад, Банської Бистриці – 2 бригади і 5 окремих загонів, 2200 осіб, в районі Прешіва – 1 з'єднання і 7 загонів, 2000 осіб, в районі Ужгород – Мукачеве (фактично цей регіон належав Угорщині – О. М.) – 1 з'єднання, 415 осіб. У процитованому документі вказано, що німці і угорці захопили значні території. УШПР мав у своєму розпорядженні лише два транспортних літака «С-47», що було недостатньо¹⁴. Тому не варто перебільшувати діяльність радянських партизан. Партизанські формування змушені були відійти в гірські райони під час окупації Словаччини нацистами¹⁵. Більш вагомими були досягнення радянських партизан в жовтні 1944 р. Лише за жовтень 1944 р. вбито 9315 солдат і офіцерів противника, знищено 20 потягів, 209 вагонів та платформ, знищено 18 танків, 11 бронемашин, літак, 207 автомашин, 11 мотоциклів, завод, електростанцію потужністю 6 тис. кВт, 5 шахт¹⁶.

Всього з липня 1944 р. по травень 1945 р. партизани підірвали 250 ворожих ешелонів, зруйнували 180 мостів, знищили 45 літаків, 60 танків, майже 800 автотранспортних засобів¹⁷.

Важливим є питання про національний склад партизанських формувань. Наприклад, десантована організаторсько-розвідувальна група з 11 осіб під керівництвом П. О. Величка стала основою для формування 1-ї Чехословацької партизанської бригади імені М. Штефаника. Станом на 1 лютого 1945 р. у бригаді було 319 партизанів, з них – 178 словаків, 51 українець, 78 росіян¹⁸. 1-а партизанська бригада ім. Й. В. Сталіна діяла на території Середньої та Південної Словаччини, в гірських районах. Станом на 1 березня 1945 р. в ній було 1,1 тис. осіб (437 словаків, 172 українці, 135 росіян та представники інших національностей¹⁹). Існувала і 1-ша Моравська партизанська бригада ім. Я. Жижки, яка на момент розформування мала 927 чехів і словаків, 185 росіян і 44 українці²⁰. В Чехословацькому з'єднанні партизанських загонів ім. О. В. Суворова було чехів і словаків – 270, українців – 83, росіян – 39, інших національностей – 46²¹.

Аналіз джерел дозволяє нам констатувати, що радянський партизанський рух у Румунії та Угорщині був невдалим. В Угорщину УШПР відправив 8 партизанських загонів (150 осіб). Натомість у Румунію УШПР надіслав 1 загін чисельністю 14 осіб, а через свої представництва при військових радах 1-го, 2-го і 3-го Українських фронтів станом на жовтень 1944 р. закинули 10 загонів (123 особи)²². У м. Рівне в Школі особливого призначення за один місяць мали навчити 100 угорців та 50 румунів²³. У Румунії групи десантників швидко виявлялися владою. Втриматися партизанам в Угорщині не вдалося, адже більшість загонів була розбита. Лише в Закарпатській Україні дії партизан були більш успішні і там діяло 1 партизанське з'єднання та 8 загонів (611 осіб)²⁴. Натомість в самій Угорщині станом на 16 вересня 1944 р. діяло 1 партизанське з'єднання і 3 загони чисельністю 496 бійців: з'єднання Тканко (415 осіб), загін Усти (48 осіб), загін Прищепи (12 осіб) та загін Кузнеца (21 особа)²⁵. З'єднання імені М. Ракоші, яке діяло на території Угорщини, станом на 19 вересня 1944 р. складалося з 583 осіб, серед яких угорців – 250, словаків – 237, українців – 36, росіян – 46 та представники інших національностей²⁶. За липень – серпень 1944 р. партизани на території Чехословаччини, Угорщини та Румунії знищили 6,2 тис. солдат і офіцерів, пустили під укіс 44 ешелони, знищили 31 потяг, 652 вагони, 17 танків, 125 автомашин, 5 бронемашин, 10 мотоциклів, збили 9 літаків, знищили 14 дзотів і 4 з військовим майном та продовольством²⁷. До 1 жовтня 1944 р., тобто за три місяці бойових дій, партизани УШПР на території Чехословаччини, Угорщини та Румунії знищили 10 050 солдат і офіцерів противника, взяли в полон 138 осіб, підірвали 42 ешелони, 1 бронепоезд, розбили 32 потяги, 550 вагонів та платформ, знищили 55 танків та бронемашин, 52 мотоцикли, 9 літаків, 11 гармат, 24 міномети, 34 кулемети, 2 склади²⁸.

Отже, українці зробили вагомий внесок в боротьбу проти нацизму на території країн Центрально-Східної Європи, хоча в партизанських формуваннях кількісно переважали представники титульних націй. Громадяни УРСР переважно ставали активними організаторами Руху Опору. З другого боку, вони, на жаль, також сприяли посиленню впливу комуністичних сил в цих

країнах. Подальші дослідження діяльності партизан УШПР на території Польщі, Чехії, Словаччини та Румунії безперечно розширять наші знання про роль українців в боротьбі з нацизмом.

¹ Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упорядн.: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.: Редкол.: В. А. Смолій та ін. – К., 2001. – 319 с.

² Там само. – С. 19.

³ Украинская ССР в Великой Отечественной войне советского народа. Том 3. – К., 1975. – С. 311.

⁴ Из постановления ЦК КП(б) Украины о сформировании 1-й Польской партизанской бригады имени Костюшко // Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы и материалы. – М., 1999. – С. 504.

⁵ Постановления ЦК КП(б) Украины о сформировании 2-й Польской партизанской бригады «Грюнвальд» // Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы и материалы. – М., 1999. – С. 504.

⁶ Постановления ЦК КП(б) Украины о передаче польских партизанских отрядов и соединений Польскому штабу партизанского движения // Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы и материалы. – М., 1999. – С. 507.

⁷ Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упорядн.: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.: Редкол.: В. А. Смолій та ін. – К., 2001. – С. 19.

⁸ Постановления ЦК КП(б) Украины о подготовке радистов и инструкторов минеров для польских партизанских отрядов // Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы и материалы. – М., 1999. – С. 508.

⁹ Постановления ЦК КП(б) Украины об оказании помощи в подготовке польских партизан-диверсантов // Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы и материалы. – М., 1999. – С. 506.

¹⁰ Украинская ССР в Великой Отечественной войне советского народа. Том 3. – К., 1975. – С. 311.

¹¹ Из отчета оперативного отдела УШПД об оказании помощи в организации партизанского движения в Чехословакии, Венгрии, Руминии // Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Украинская ССР в завершающий период Великой Отечественной войны, 1944–1945 гг. – К., 1985. – С. 214.

¹² Постановления ЦК КП(б) Украины о подготовке организаторов и инструкторов минно-подрывного дела для венгерских, румынских и чехословацких партизанских отрядов // Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы и материалы. – М., 1999. – С. 510.

¹³ Донесения начальника Украинского штаба партизанского движения начальнику Генерального штаба Красной армии о действиях партизанского движения партизанских отрядов на территории Словакии совместно со словацкими воинскими частями // Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Документы и материалы. – М., 1999. – С. 574.

¹⁴ Донесения начальника Украинского штаба партизанского движения начальнику Генерального штаба Красной армии о положении в Словакии // Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Документы и материалы. – М., 1999. – С. 575.

¹⁵ Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упорядн.: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.: Редкол.: В. А. Смолій та ін. – К., 2001. – С. 20.

¹⁶ Из отчета УШПД о боевых действиях партизан на территории Чехословакии // Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Украинская ССР в завершающий период Великой Отечественной войны, 1944–1945 гг. – К., 1985. – С. 191.

¹⁷ Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упорядн.: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.: Редкол.: В. А. Смолій та ін. – К., 2001. – С. 20.

¹⁸ Там само. – С. 135.

¹⁹ Там само. – С. 137.

²⁰ Там само. – С. 139.

²¹ Там само. – С. 157.

²² Из отчета оперативного отдела УШПД об оказании помощи в организации партизанского движения в Чехословакии, Венгрии, Румынии // Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Украинская ССР в завершающий период Великой Отечественной войны, 1944–1945 гг. – К., 1985. – С. 214.

²³ Постановления ЦК КП(б) Украины о подготовке организаторов и инструкторов минно-подрывного дела для венгерских, румынских и чехословацких партизанских отрядов // Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. Документы и материалы. – М., 1999. – С. 510.

²⁴ Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упорядн.: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.: Редкол.: В. А. Смолій та ін. – К., 2001. – С. 21.

²⁵ Спецповідомлення УШПР про заходи щодо розвитку партизанського руху і дії партизанських формувань на території Чехословаччини, Угорщини і Румунії // Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упорядн.: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.: Редкол.: В. А. Смолій та ін. – К., 2001. – С. 299.

²⁶ Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упорядн.: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.: Редкол.: В. А. Смолій та ін. – К., 2001. – С. 148.

²⁷ Спецповідомлення УШПР про заходи щодо розвитку партизанського руху і дії партизанських формувань на території Чехословаччини, Угорщини і Румунії // Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упорядн.: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін.: Редкол.: В. А. Смолій та ін. – К., 2001. – С. 299–300.

²⁸ Из отчета оперативного отдела УШПД об оказании помощи в организации партизанского движения в Чехословакии, Венгрии, Румынии // Советская Украина в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945: Украинская ССР в завершающий период Великой Отечественной войны, 1944–1945 гг. – К., 1985. – С. 214–215.

В статье освещена деятельность партизанских группировок, посланных Украинским штабом партизанского движения на территорию стран Центрально-Восточной Европы. Рассмотрены численность и национальный состав партизанских формирований.

Ключевые слова: Центрально-Восточная Европа, партизанское движение, Украинский штаб партизанского движения, численность, национальность

The article deals with the activities of partisan groups sent by Ukrainian Partisan Movement Headquarters to the Central and Eastern European countries. The strength and national staff of partisan formations were studied.

Keywords: Central and Eastern Europe, partisan movement, Ukrainian Partisan Movement Headquarters.